

Plakáty sametové revoluce 1989

Svoboda, prostor, veřejnost

Co je veřejnost? Většinou abstraktní slovo – pojem, s nímž operují mediální stratégové. Jen ve vzácných chvílích se promění ve viditelnou a hmatatelnou skutečnost. Stane se tělem a slovem, aktérem i médiem. Naposledy se to přihodilo v listopadu 1989. Statisíce lidí zaplnily veřejné prostory – dvory mezi továrními halami, stadiony, pláňe, ulice, náměstí. Na výlohách, zdech, sloupech, tramvajích se objevily tisíce nápisů. Občanský živel a demokratická řeč dobyly veřejný prostor, dlouho okupovaný komunistickou mocí. Starý režim byl přemožen invazí těl a slov. Ze sémantické exploze se vylouplo několik hesel, které převratnému pohybu dávaly bezprostřední smysl. Staly se ikonami a symboly, z nichž sálala kolektivní vůle.

Jaro 68 / Podzim 89 – Pootočením čísla 68 na imaginárním orloji osudových intervalů vznikne číslo 89. Nápaditá situační hříčka vyjadřuje dokončení přerušené revoluce a dosažení historické satisfakce.

Občanské fórum – prostor pro všechny – Slogan připomíná obrovskou počáteční sílu, ale i pozdější fatální slabost Občanského fóra. Pokus o jinou politiku – nepartajní a občanskou, v níž by každý osobně ručil za své činy – byl posledním utopickým projektem.

Konec vlády jedné strany – Svobodné volby – Nejčastěji skandovaná hesla tvořila jednoznačnou vůli probuzené veřejnosti a jádro programu Občanského fóra. Z demokracie je dnes rutinní provoz a z voleb nezbytné občanské minimum. Přestaly být svátkem.

Pravda a láska musí zvítězit nad lží a nenávistí – Zvolání, jímž 10. prosince 1989 uzavřel svůj projev prezidentský kandidát Václav Havel. Výzva k mravnímu narovnání – „proti násilí, špíně, intrikám, bezpráví, mafím, privilegiím a perzekucím“. Později vděčný terč sarkastických invektiv vyvolaných kocovinou z postkomunismu a studem z patosu.

Zpět do Evropy – Vyjádření jednoznačné vůle k návratu na luxusní západoevropskou dálnici po nesnesitelně dlouhém zajiřdce po rozbitých východoevropských silničních třetích tříd. Kozumní sen si Češi splnili, ale znamená pro ně evropská identita ještě něco jiného?

Čím byla československá veřejnost na konci roku 1989? Zástupy v ulicích projevily nesamozřejmý smysl pro politickou realitu okoloňný nápaditým humorem. Nepropadly bésům a nestaly se plenicím davem. Počáteční velké napětí se rychle proměnilo v nespoutané veselí – karneval revoluce. Po dlouhých letech totalitní disciplíny prožívali lidé triumfální pocit z dobytého veřejného prostoru. Poněkud marnotratný rej osvobozené společnosti později ostře kontrastoval s hořkým střízlivěním do postkomunistické reality.

Nicméně sen o svobodě, prostoru a veřejnosti na sklonku roku 1989 byl silný, vzrušující a inspirující.

— Jiří Suk

Plakáty, které změnilý náš život

Když se v roce 1989 začaly hroutit komunistické režimy ve východní Evropě, s napětím jsme čekali, kdy režim padne i u nás. Blížil se konec roku a my jsme žili v přesvědčení, že se totalitní režim u nás přehoupne i do roku 1990. Pak ale přišel pátek 17. listopadu a jedna z mnoha manifestací proti režimu, které Praha v roce 1989 zažila. Atmosféra této demonstrace však byla jiná, jako by se lidé tolik nebáli. Možná proto vzali rodiče s sebou i mě. Byl týden po pádu Berlínské zdi a pár dní po blahořečení Anežky České. Brutálně potlačená demonstrace tentokrát nevyzněla do ztracena, už během víkendu se formovalo obrovské množství občanských skupin, lidé psali dopisy vyjadřující rozhořčení nad krvavým útokem policie, vznikly stávkové výbory ve školách a divadlech a konečně v neděli bylo založeno Občanské fórum jako platforma pro diskusi s oficiálními místy.

Jedním ze zásadních problémů Občanského fóra bylo vyřešit, jak informovat veřejnost o aktuálním dění. Státní televize a rozhlas poskytovaly cenzurované, zkrácené nebo zcela živé informace (trefně glosované sloganem Televize lže, jako když *Rudé právo* tiskne). Celostátní deník *Svobodné slovo* se sice statečně rozhodl poskytovat necenzurované informace, ale jeho náklad byl likvidován a mimo Prahu se dostával jen obtížně. A tak přišel ke slovu politický plakát. Studenti společně se známými herci podnikali výjezdy do krajů, kde navštěvovali továrny a informovali zaměstnance o zmáčených studentech na Národní třídě, o každodenních demonstracích proti režimu atd. Současně vylepovali v českých a slovenských městech plakáty, rozdávali letáky a nezavislé noviny. Parter českých měst se ze socialistické šedi a oprýskanosti proměnil v obrovskou a pestrou plakátovací plochu.

Většina letáků, transparentů a nápisů v ulicích byla zpočátku vytvářena ručně, nicméně záhy se objevily tištěné plakáty. Ještě v roce 1989 vzniklo odhadem asi dvacet výrazných a kvalitně provedených plakátů, na kterých se podíleli jak profesionální výtvarníci, tak neznámí amatéři. Plakáty se distribuovaly z pražského Mánesa, kam jsem jako student chodil po večerech pomáhat se vším, co bylo třeba. A právě zde před dvaceti lety vznikla tato kolekce.

Na plakátech je patrná pozoruhodná stylová rozmanitost. Od čistě typografického řešení přes práci s fotografií po umělecká díla provedená linorytem nebo litografií. Některé plakáty vznikaly překotně – Král měl na svůj přímočarý plakát *Konec vlády jedné strany!* jen několik hodin – jiné, jako Cihlářův vánoční linoryt, vynikaly dokonalým zpracováním i těch nejmenších detailů. Z hlediska působení se plakáty výrazně liší: zatímco Rittstein, Tomík nebo Jiránek glosují aktuální dění pomocí karikatury, plakát neznámého autora *Zpět do Evropy* nebo kolektivní dílo *Havel na Hrad* hledí vstříc budoucnosti a nastiňují vizi budoucího směřování státu. Zajímavý je plakát Najbrtův, který jako jediný z celé kolekce reflektuje aktuální typografické tendence v západní Evropě.

Těžko hledat mezi vystavenými plakáty nějaké pojítko, přesto lze při pohledu na celou kolekci učinit jisté závěry. Celý soubor především dokumentuje fakt, že i přes kulturní izolaci Československa v době totality si čeští výtvarníci udrželi svobodnou mysl a dokázali najít výrazové prostředky adekvátní situaci, pro kterou je škola ani praxe nepřipravovaly: pro svobodné vyjádření zásadních myšlenek. Některé plakáty byly velmi úspěšné, barevný Havlův portrét neznámého autora byl vidět úplně všude a dodnes si ho mnozí pamatují, na jiné plakáty z této kolekce zapomněli i sami autoři.

Přestože jsem hledání tvůrců věnoval velkou péči, nepodařilo se mi odhalit všechny autory a je možné, že někde se pamětníci spletli. Veškeré připomínky, postřehy nebo doplnění prosím směřujte na filip@designiq.cz.

— Filip Blažek

Nepravděpodobně možným

Plakát je ve veřejném prostoru vnímán jako prostředek účelové komunikace, vzniká většinou na objednávku, ať už je zadavatelem reklamní agentura nebo jakákoliv instituce. Ve výjimečných dějinných situacích – v českých zemích v roce 1968 a 1989 – vznikala pouliční grafika spontánně, na vzedmuté vlně touhy po změně poměrů. Anonymní i profesionální grafická kreativita vytryskla ze sdílené idealistické vize, jejímž cílem bylo senzibilizovat společnost, aby uvěřila a konala tak, že se „nepravděpodobně stane možným“.

Soukromá sbírka plakátů z intenzivních týdnů „sametové revoluce“ soustřeďuje fragment oné autentické grafické tvořivosti, je ze své podstaty nesourodná, a právě proto jako ikonografický pramen nesmírně bohatá. Můžeme ji číst optikou Rollanda Barthesa, který chápe výstavu plakátů jako demonstraci sémantických jevů, sociálních struktur a repertoár postojů.

Sémantiky zásadních sloganů se dotýká v dalším textu zde Jiří Suk. Povšimněme si tedy jejich významu. Informační pohotovost následuje pohotovost akční. Jeden z prvních tištěných plakátů vyzývá ke generální stávce, dynamika ručně psaného písma Karla Čapka i detail vlnky dnes připomínají tehdy pocitovanou atmosféru časového napětí, kdy každá minuta rozhodovala o budoucím uspořádání sil. Další akční plakáty agitují pro účast ve volbách a prosazení Václava Havla prezidentem. Z nich vyniká mocnu optickou zkratkou plakát Rostislava Vaňka. Nejen racionální politické slogany, ale i emotivní ikony vzápětí podpořily účinnost sdělení. Jediněčný, prostý a pocitově účinný vzkaz o změně atmosféry předávala značka Občanského fóra, která jako by parafrazovala zlidovělý Hutkův protestsong „co je nejkrásnější, usměvavé tváře“. S touto přímočarou ikonou se občané okamžitě ztotožnili stejně jako se symbolem srdce, jež se objevuje v souvislosti s Občanským fórem i podpisem Václava Havla.

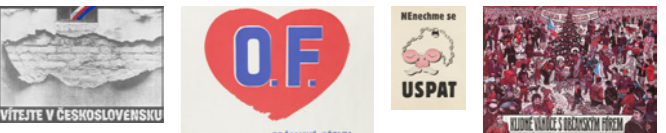
Informace o sociální struktuře sametové revoluce, kterou můžeme z kolekce plakátů vyčíst, vyzdvihují vůdčí úlohu studentů, disidentů a lidovost hnutí. Plakát Bratrstva *Pravda vítězí*, na první pohled patetický portrét studentského zápalu, skrývá více výkladových rovin a předjímá zranitelnost sametové revoluce. Mezi studenty najdeme mnoho autorů revoluční grafiky – Pavel Šťastný, autor loga Občanského fóra, byl tehdy čerstvým studentem prvního ročníku Vysoké školy umělecko-průmyslové. Plakát *Generální stávka* se tiskl na Státní průmyslové škole grafické, jak je uvedeno na plakátu, a i tato informace hrála v tehdejší atmosféře opatrnosti důležitou roli. Symbol disentu Václav Havel se na Cihlářově plakátu objevuje s další ikonickou postavou Pavlem Landovským, strohá informace o datu a přesném času se stává datem emocionálním. Cihlářův linorytový vánoční plakát situuje Ježíškovo narození na náměstí, do lidového mumraje, kde se souběžně odehrává mnoho každodenních dějů, včetně těch revolučních.

Z repertoáru postojů si vybereme postmoderní přístupy, pracující se strategií hry, mnohvrstevnatostí sdělení a bohatou sítí citací. Lomené tvary číslic, krystalické kosočtverce na plakátu Aleše Najbrta *68/89* odkazují k architektonickému kubismu, jež byl

v 80. letech vnímán jako specificky česká kulturní hodnota světového dosahu. Na plakátu studentské agentury Radost se symbol socialismu, pěticípá hvězda, stal součástí nového neideologického paradigmatu – veselou a hravou hvězdičkou v otevřeném vesmírném prostoru.

Plakáty z roku 1989 dnes vnímáme také jako estetický fenomén, nejsilnější tam, kde se blíží autentickému uměleckému projevu happeningů a akčního umění, ale i aktuální zkušenosti street art. Unikátní kolekce plakátů z roku 1989 poskytuje informace a zejména vyvolává vzpomínky, emoce, zážitky, neboť spontánní impulzivní tvořivá síla převládá nad konceptuální.

— Iva Knobloch

Kurátor výstavy — Filip Blažek
Autoři textů — Iva Knobloch, Jiří Suk
Reprodukce plakátů — Ondřej Kocourek
Grafická úprava — Filip Blažek, Studio Designiq
Foto — Tomki Němec

Vydal Úřad vlády České republiky, 2009
ISBN: 978-80-87041-84-0

Úřad vlády ČR
Strakova akademie, nábřeží Edvarda Beneše 4, Praha 1
(vchod z Kosárkova nábřeží)